

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-6>

УДК 159.9:316.6

Душкевич М.М., Глущенко М.О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПЕРЕЖИЛА ІНЦЕСТ

Анотація. У статті проаналізовано проблему дослідження феномену інцесту з точки зору різних підходів, розглянуто сучасний стан психологічних досліджень Я-концепції особи, яка пережила інцест. Визначено пріоритетні напрямки психологічних досліджень проблематики інцестуозності. Запропоновано методики для дослідження, теоретично описано, емпірично перевірено та статистично визначено особливості Я-концепції особи з травмою інцесту. Виявлено специфіку механізмів психологічного захисту, факторів психологічної суверенності особистості, впливу травмуючої події, функціонування дезадаптивних схем досліджуваних. Зроблено висновок про необхідність подальшого вивчення структури особистості, яка пережила інцест, визначення соціально-психологічних чинників, що впливають на функціонування особистості з травмою інцесту.

Ключові слова: інцест, Я-концепція, суверенність фізичного тіла, депривованість, покинутість.

Dushkevych Maryana, Hlushchenko Mykyta
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

SELF-CONCEPT SPECIFICS OF PERSONALITY THAT EXPERIENCED INCEST

Summary. The research problem of the incest phenomenon from different approaches point of view is analyzed in an article. Today's condition of psychological research on the self-concept of the individuals who survived the incest is considered. Incest problem have to be researched in psychological science considering different levels of personality functioning. Priority directions of psychological research on incest problem and importance of physical and psychological incest terms disclosure are defined by authors of an article. Various kinds and forms of incest differentiation as an important task is raised; comparison of differences in positive self-concept and self-concept of the individuals who survived the incest; definition of self-concept structure of individuals with incest trauma. Research methodology to assess the impact of a traumatic event, assessment of individuals psychological sovereignty, detection method of disadaptive schemes and mechanisms of psychological protection in studied individuals are offered. Incest problems research demand is proved. Self-concept of individuals with incest trauma peculiarities have been described theoretically, empirically verified and statistically determined. Determined that the development level of emotional deprivation, abandonment, social exclusion, vulnerability, submissiveness, deficiency/shame in persons who have incest trauma statistically higher than those who did not experience this event. Difference in the level of development of grandness is observed where the values obtained are statistically higher with individuals who have no history of an incest injury. It has been proved that psychotherapy is important for people with an incest trauma, it optimises self-concept. As a contravertise the mechanism of denial is leading in individuals who have not experienced an incest. Further studies of the personality structure with incest injury and research of socio-psychological factors influencing the functioning of an individual with an incest injury is required for useage of the acquired knowledge in psychological practice. Description of self-concept structure of personality with incest trauma can be used by psychologists, psychotherapists in practical work and also in the process of professional training of students-psychologists.

Keywords: incest, self-concept, sovereignty of the physical body, deprivation, abandonment.

Постановка проблеми. Враховуючи зростання попиту на психологічні послуги актуальним стає питання про роботу психолога з кризовими категоріями населення, які переживають різноманітні травматичні події.

Необхідною умовою надання професійних психологічних послуг є розуміння психологом, психотерапевтом внутрішньої феноменології клієнта. Особливо актуальним це є для клієнтів, які пережили фізичне, сексуальне та психологічне насилья. Важливим тут є не тільки розуміння сутності і механізму дії схеми насилья, але й того, які структури Я-концепції могли бути порушеними при аб'юзі.

Дослідження проблеми інцесту є складною категоріальною проблемою, оскільки найчастіше виникнення даного феномену зумовлене низкою чинників: дисфункцією сімейної системи загалом; недостатнім усвідомленням клієнтом

рівня травматизації; необхідністю дотримуватися конфіденційності при роботі з клієнтами; розмитістю понять «фізичний» та «психологічний» інцест та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інцесту та інцестуозних стосунків висвітлювалися у працях представників психодинамічного підходу, таких як: З. Фройд, К. Юнг, Н. Мак-Вільямс, П. Куттер, П. Раком'є, У. Віртц, В. Лейбін, С. Шерков та ін. [3; 11; 13]. Проблема інцесту як ненормативної сімейної кризи розглядали: Н. Оліфірович, І. Малкіна-Пих, В. Меновщикова, Е. Ейдемільер. Психологічні аспекти інцесту вивчалися у працях сучасних психологів та психотерапевтів: Ю. Белькіної, Г. Малейчука, А. Антонової, Т. Леонідової, В. Виноградової. Через призму психосексуального розвитку інцест досліджувався: С. Аврамченко, Л. Старович, Ф. Капріо, Д. Глуговським, Г. Дерягіним та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що проблема інцесту здавна розглядалася філософами, антропологами, психологами, правознавцями, на сьогодні, в Україні залишаються недостатньо дослідженими на теоретичному та емпіричному рівнях феноменологія інцесту та його вплив на становлення Я-концепції особистості.

Дослідження даного феномену дозволить: розширити уявлення щодо змісту понять фізичний та психологічний інцест, диференціювати різновиди та форми інцесту; зіставити відмінності між позитивною Я-концепцією та Я-концепцією особистості, яка пережила інцест; емпірично визначити особливості Я-концепції особистості з травмою інцесту.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості Я-концепції особистості, яка пережила інцест.

Виклад основного матеріалу. Такі науковці як Р. Кадіров та Ф. Капріо у різний час звертали увагу на те, що інцест як травма, має безпосередні і відтерміновані наслідки. Дослідники співвідносять відтерміновані наслідки сексуальної експлуатації з посттравматичним стресовим розладом у таких характерних симптомах як: повторне проживання травмуючої події, «психічне застигання», яке називають «емоційною анестезією», також простежують схожість вегетативних або когнітивних симптомів [7; 8].

С. Ільїна, погоджуючись з поглядами дослідників Б. Бернштейна та К. Кехілла зазначає, що результатами пережитого в дитинстві сексуального насильства, так званими «відтермінованими ефектами травми», є порушення Я-концепції, емоційна нестійкість, депресивні настрої, сексуальні дисфункції, почуття провини, труднощі в міжособистісних стосунках, ауторуйнівна поведінка та схильність до суїцидальних спроб [6].

Головним наслідком дитячої сексуальної травми сучасний психотерапевт Ю. Белькіна називає втрату базової довіри до себе і світу, сплутаність понять любов та секс; відбувається відторгнення інтимності та сексуального стимулювання, порушується власна сексуальна ідентифікація тощо [1; 11].

Австрійський психоаналітик У. Віртц особливо увагу приділяє феномену порушення фізичних і психологічних кордонів, як наслідок насильства, пережитого в дитинстві, в резуль-

таті якого травматичний досвід хроніфікується і може викликати глибокий розлад особистісної ідентифікації. Вторгнення тягне за собою порушення сприйняття власного тіла, що включає не тільки зміну позитивного ставлення до нього, а й спотворення тілесної експресії, стилу рухів тощо. Психологи зазначають, що першою ознакою, того що в житті людини у стосунках з батьками був інцестуозний контекст – це відраза до дотику батьків у дорослому віці [3; 13].

Емпіричне дослідження Я-концепції особистості, яка пережила інцест проводилось з лютого до березня 2019 року. Для реалізації мети дослідження нами сформовану вибірку, що складалась з двох груп: перша група – експериментальна (ЕГ), – особи, в житті яких була зафіксована травма інцесту (12 досліджуваних) та друга група – контрольна (КГ), випадкового складу та сукупності (40 досліджуваних). Вік досліджуваних – від 21 року і вище. Процедура передбачала заповнення бланків звичайного зразка та електронних, створених за допомогою платформи Google Forms. Досліджуваними експериментальної групи стали клієнти з травмою інцесту, які проходять особисту терапію у одного із психотерапевтів, що працює з даною проблематикою.

Для реалізації завдань емпіричного дослідження, нами використовувались психодіагностичні методики: «Ранні дезадаптивні схеми» (Дж. Янг) [4; 9]; «Шкала оцінки впливу травмуючої події» (М. Горвіц, Н. Вільнер) [10], «Психологічна суверенність особистості» (С. Нартова-Бочавер) [12]; «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Г. Келлерман, та Х. Конт) [2]. Для обробки емпіричних даних використовувалися якісний, кількісний та контент-аналіз, а також статистичний аналіз, за допомогою пакету статистичних програм SPSS, 21.

Для визначення ступеню значимості відмінностей серед досліджуваних змінних між експериментальною та контрольною групами ми використали непараметричний критерій – U-критерій Манна-Уїтні. Аналізу піддавалися різні категорії (табл. 1).

Досліджуючи дезадаптивні когнітивні схеми, що сформувався як наслідок переживання травматичного чи емоційно-деформованого досвіду в ранньому дитячому віці в процесі взаємодії дитини з найближчим оточенням, за допомогою «Методики ранніх дезадаптивних

Таблиця 1

Статистично достовірні показники відмінностей між контрольною та експериментальною групами

Параметр	Середній ранг для ЕГ	Середній ранг для КГ	Значення U-критерію Манна-Уїтні	p-рівень значущості
Емоційна депривованість	34,17	24,20	332,00	0,043
Покинутість	39,83	22,50	400,00	0,001
Соціальна відчуженість	34,38	24,14	334,50	0,040
Дефективність/Сором	36,88	23,39	364,50	0,006
Вразливість	35,04	23,94	342,50	0,025
Покірність	35,46	23,81	347,50	0,019
Грандіозність	17,54	29,19	132,50	0,019
Заперечення	12,88	30,59	76,50	0,001
Психотерапія	39,50	22,60	396,00	0,001
Суверенність фізичного тіла	16,71	29,44	122,5	0,010

схем Дж. Янга», ми виявили певні особливості. За шкалою «Порушення автономії та ефективності», яка включає в себе субшкали: вразливість ($U=342,50$; $p=0,025$), покірність ($U=347,5$; $0,019$), покинутість ($U=400,0$; $p=0,001$) спостерігається статистично виражений показник дезактивованого стану когніцій у досліджуваних з експериментальної групи. Це свідчить про те, що особи експериментальної групи із дезадаптивними схемами цієї категорії мають такі очікування від себе і від світу, які заважають їм діяти ефективно і самостійно, відповідно до їх віку. Ймовірно, коли ці люди були дітьми, батьки оточували їх надмірним піклуванням або, навпаки, зовсім за ними не доглядали, в результаті чого вони частково демонструють залежну поведінку, важко реалізують свої цілі та наміри.

Статистичні відмінності виявлені за шкалою «Порушення зв'язку та відторгнення», яка включає в себе субшкали: емоційна депривованість ($U=332,0$; $p=0,043$), соціальна відчуженість ($U=334,50$; $p=0,040$), дефективність/сором ($U=363,50$; $p=0,006$). Так, показники за даними параметрами переважають у осіб з експериментальної групи. Достовірна різниця може вказувати на те, що людям, в житті яких є травма інцесту, характерна емоційна депривованість, дефективність та сором, очікування жорсткого ставлення, недовіра, соціальне відчуження тощо.

Дослідження встановило відмінності за шкалою «Порушення границь» що стосується грандіозності та почуття зверхності ($U=132,50$; $p=0,019$). Характерно, що особи в яких не зафіксована травма інцесту демонструють вищі показники за названими складовими Я-концепції.

Отже, на основі наведених даних та порівняльного аналізу можна припустити, що особи в анамнезі життя яких є травма інцесту керуються: відчуттям того, що важливі люди будуть холодними та беземоційними з ними; відчувають себе збитковим, неправильним, гріховним, небажаними; ймовірно можуть мати підвищену чутливість до критики. Їм характерне відчуття самотності, ізоляваності, інакшості, фундаментальної відмінності від інших, а також того, що ці відмінності будуть перешкоджати інтеграції в будь-які спільноти; страх бути відторгненими та покинутими, особливо близькими людьми.

Аналізуючи отримані результати за методикою «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика, Г. Келлермана, та Х. Конте, варто відзначити, що всі види захисних механізмів досліджуваних основної та контрольної груп знаходяться на одному рівні напруження з різницею у 5% на користь контрольної групи. Загальна напруга всіх механізмів психологічного захисту психіки є нормованою в обох групах.

Виявлено та статистично доведено, що експериментальна й контрольна група відрізняються за рівнем прояву заперечення ($U=76,50$; $p=0,001$). Таким чином, особи контрольної групи з більшою ймовірністю, ніж особи, які пережили інцест, схильні заперечувати думки, почуття, бажання, потреби або реальність, що на свідомому рівні не можуть в собі прийняти, здатні уникати інформації, яка викликає тривогу (табл. 1.).

Як засвідчують статистичні відмінності, отримані при порівнянні даних за методикою «Психо-

логічна суверенність особистості» С.К. Нартової-Бочавер, у осіб експериментальної групи відсутні випадки прояву надмірної суверенності фізичного тіла, натомість у 1/4 частини осіб контрольної групи простежується надмірна суверенність ($U=122,5$; $p=0,010$).

Спираючись на отримані дані, можна стверджувати, що у осіб, які пережили травму інцесту простежується схильність до депривованості простору фізичного тіла, де характерна проникливість границь: ймовірність підкорятися логіці обставин та волі інших людей. Натомість, в осіб, які не переживали інцест, простежується надмірна суверенність, що дозволяє припускати наявність гіперкомпенсації у відповідь на різний високоінтервентний вплив, та зневагу потребами людини у побудові власних границь фізичного тіла, що абсолютно відсутнє в експериментальній групі.

Дослідження виявило статистично достовірні відмінності між ЕГ та КГ в наявності психотерапії ($U=132,50$; $p=0,019$). Таким чином, доходимо до висновку, що психотерапія є суттєвим фактором впливу на Я-концепцію особистості при роботі з травмою інцесту.

Особливості емоційних переживань людей, які перенесли важкі стресові ситуації ми виявили за допомогою методики «Шкала оцінки впливу травмуючої події» М. Горовіц. Статистично значимої різниці за шкалами «Вторгнення», «Уникнення», «Фізіологічна збудливість» між ЕГ та КГ не виявлено.

Висновки. На основі якісного, кількісного та статистичного аналізу підтверджено, що Я-концепція особистості осіб, які в своєму анамнезі мають травму інцесту, істотно відрізняється від Я-концепції осіб, що не переживали дану травмуючу подію.

Визначено, що людина, яка пережила інцест схильна до депривованості простору фізичного тіла, де характерна проникливість границь: може підкорятися логіці обставин та волі інших людей. З'ясовано, що особистість з наявною травмою інцесту, відчуває вимушену передачу контролю іншим людям, схильність підпорядкуватись, зазвичай для того, щоб уникнути гніву, помсти або покинутості. У осіб, які пережили інцест переважають думки, що їх почуття і потреби не важливі.

Встановлено, що люди з травмою інцесту, схильні знову переживати все, що сталося при будь-якому нагадуванні про травматичну подію з високим ступенем інтенсивності; мають тенденцію відчувати неприємні фізичні відчуття в ситуаціях, які чимось нагадують про травматичні події; переживають дратівливість, внутрішню напруженість, труднощі при необхідності зосередити увагу на чомусь, настороженість тощо. Доведено, що наявність психотерапії є значимою у осіб з травмою інцесту.

Подальші напрямки досліджень. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні складових Я-концепції осіб з травмою інцесту та визначенні соціально-психологічних чинників, які визначають даний феномен. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, психотерапевтами, Центрами соціально-психологічної допомоги жертвам насилля та в процесі фахової підготовки психологів.

Список літератури:

1. Белькина Ю. Теракт внутри семьи. Терапия травмы инцеста. URL: <https://www.b17.ru/article/70924>
2. Вассерман Л.И., Ерышев О.Ф., Клубова Е.Б., Беспалько И.Г., Аристова Т.А. Психологическая диагностика индекса жизненного стиля: пособие для врачей и психологов. СПб., 1998. 48 с.
3. Виртц У. Убийство души: инцест и терапия. Москва, 2014. 293 с.
4. Галимзянова М.В. Выраженность ранних дезадаптивных схем и режимов функционирования схем у мужчин и женщин в период ранней, средней и поздней взрослости. *Вестник СПбГУ. Сер. 16. Психология. Педагогика*. 2016. Вып. 3. С. 109–125.
5. Дерягин Г.Б., Сидоров П.И. Сексуальное поведение и насилие : Монография. Москва, 2007. 272 с.
6. Ильина С.В. Влияние пережитого в детстве насилия на возникновение личностных расстройств. *Вопросы психологии*. 1998. № 6. С. 65–75.
7. Кадыров Р.В. Посттравматическое расстройство (PTSD): состояние проблемы, психодиагностика и психологическая помощь. СПб. 2012. 448 с.
8. Каприо Ф.С. Многообразие сексуального поведения. Москва, 1995. 350 с.
9. Касьяник П.М., Романова Е.В. Диагностика ранних дезадаптивных схем. СПб., 2013. 120 с.
10. Кляпець О.Я. Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій / О.Я. Кляпець, Б.П. Лазоренко, Л.А. Лепіхова, В.В. Савінов; За ред. Т.М. Титаренко. Київ, 2009. 120 с.
11. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. Москва, 2008. 480 с.
12. Нартова-Бочавер С.К. Новая версия опросника «Суверенность психологического пространства – 2010». *Психологический журнал*. 2014. № 3. С. 105–119.
13. Шерков С.П. О влиянии сексуального злоупотребления в детстве на развитие структуры Эго: сравнение взрослого и двух детских случаев. *Журнал практической психологии и психоанализа*. 2004. № 3. С. 183–188.

References:

1. Bel'kina Ju. Terakt vnutri sem'i. Terapija travmy incest [Terror in the family. Intestinal trauma therapy]. Available at: <https://www.b17.ru/article/70924>
2. Vasserman L.I., Eryshev O.F., Klubova E.B., Bepal'ko I.G., Aristova T.A. (1998). Psihologicheskaja diagnostika indeksa zhiznennogo stilja: posobie dlja vrachej i psihologov [Psychological diagnostics of life style index: a manual for doctors and psychologists]. SPb., 48 p.
3. Virtc U. (2014). Ubijstvo dushi: incest i terapija [Souls murder: Incest And Therapy]. Moscow, 293 p. (in Russian)
4. Galimzjanova M.V. (2016). Vyrzhenost' rannih dezadaptivnyh shem i rezhimov funkcionirovanija shem u muzhchin i zhenshhin v period rannej, srednej i pozdnej vzroslosti [Expression of early disadaptive schemes and functioning regimes of men and women during early, middle and late adulthood]. *Vestnik SPb GU. Ser. 16. Psihologija. Pedagogika*, vol. 3, pp. 109–125.
5. Derjagin G.B., Sidorov P.I. (2007). Seksual'noe povedenie i nasilie: Monografija [Sexual Behavior and Violence: Monograph]. Moscow, 272 p. (in Russian)
6. Il'ina S.V. (1998) Vlijanie perezhitogo v detstve nasilija na vzniknovenie lichnostnyh rasstrojstv [Influence of violence experienced in childhood on personality disorders genesis]. *Voprosy psihologii*, vol. 6, pp. 65–75.
7. Kadyrov R.V. (2012). Posttravmaticheskoe rasstrojstvo (PTSD): sostojanie problemy, psihodiagnostika i psihologicheskaja pomoshh' [Post traumatic disorder (PTSD): state of the problem, psychodiagnosis and psychological help]. SPb., 448 p. (in Russian)
8. Kaprio F.S. (1995). Mnogoobrazie seksual'nogo povedenija [Variety of sexual behavior]. Moscow, 350 p. (in Russian)
9. Kas'janik P.M., Romanova E.V. (2013). Diagnostika rannih dezadaptivnyh shem [Diagnostics of early disadaptive schemes]. SPb., 120 p. (in Russian)
10. Klyapecz O.Ya. (2009). Metodyky vyvchennya povsyakdenного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій [Daily stress studying methods and ways to solve crisis life situations] / O.Ya. Klyapecz, B.P. Lazorenko, L.A. Ljepixova, V.V. Savinov; Za red. T.M. Tytarenko. Kyiv, 120 p. (in Ukrainian)
11. Mak-Vil'jams N. (2008). Psihoanaliticheskaja diagnostika: Ponimanie struktury lichnosti v klinicheskom processe [Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process]. Moscow, 480 p. (in Russian)
12. Nartova-Bochaver S.K. (2014). Novaja versija oprosnika «Suverenost' psihologicheskogo prostranstva – 2010» [New version of the questionnaire «Sovereignty of the psychological space – 2010»]. *Psihologicheskij zhurnal*, Vol. 3, pp. 105–119.
13. Sherkov S.P. (2004). O vlijanii seksual'nogo zloupotreblenija v detstve na razvitie struktury Jego: sravnenie vzroslogo i dvuh detskih sluchaev [About the influence of sexual abuse in childhood on the development of the Ego structure: comparison of an adult and two children's cases]. *Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoanaliza*, Vol. 3, pp. 183–188.